

Лекція 2. Нормативно-правова база організації освітнього процесу в початковій школі

1. Чинники якісної початкової освіти. Мета і головні компоненти Концепції «Нова українська школа».
2. Компетентнісний підхід, ключові компетентності. Структура освітнього процесу.
3. Принципи Державного стандарту початкової освіти. Освітні галузі.
4. Освітня програма. Навчальна програма.
5. Базовий навчальний план. Типовий навчальний план. Навчальний план закладу освіти. Календарне планування.

1. Чинники якісної початкової освіти. Мета і головні компоненти Концепції «Нова українська школа».

Виклики часу зумовили розроблення Концепції «Нова українська школа» – документа, який проголошує збереження цінностей дитинства, необхідність гуманізації навчання, особистісного підходу, розвитку здібностей учнів, створення навчально-предметного середовища, що в сукупності забезпечують психологічний комфорт і сприяють вияву творчості дітей.

Які ж чинники забезпечують якість початкової ланки загальної середньої освіти?

Назвемо найважливіші з них:

- повне і своєчасне охоплення навчанням усіх дітей молодшого шкільного віку;
- різнобічне використання досягнень дошкільного періоду;
- осучаснення та оздоровлення освітнього середовища;
- впровадження методик особистісно і компетентісно зорієнтованого навчання, виховання і розвитку молодших учнів;
- технологічність методик навчання;
- моніторинговий супровід освітнього процесу;
- адекватна підготовка педагогічних кадрів тощо.

Ці чинники враховані в Концепції «Нова українська школа» (далі – Концепція) і мають перебувати в полі належної уваги у процесі впровадження у практику положень цього засадничого документа.

Відповідно до загальної мети освіти, *місією початкової школи є різнобічний розвиток особистості дитини відповідно до її вікових та індивідуальних психофізіологічних особливостей, формування в неї загальнокультурних і морально-етичних цінностей, ключових і предметних компетентностей, необхідних життєвих і соціальних навичок, що забезпечують її готовність до продовження навчання в основній школі, життя у демократичному суспільстві.*

Найціннішим результатом початкової освіти в особистісному вимірі є здорова дитина, мотивована на успішне навчання, дослідницьке ставлення до життя; це учень/учениця, які вміють вчитися з різних джерел і критично оцінювати інформацію, відповідально ставитися до себе та інших людей, усвідомлювати себе громадянином/громадянкою України.

У Концепції наголошено на суб'єктності навчання, необхідності оволодіння учнями способами навчальної діяльності, досвіді взаємодії з іншими людьми. *Мета* загальної середньої освіти визначена у Законі України «Про освіту».

«Метою повної загальної середньої освіти є різнобічний розвиток, виховання і соціалізація особистості, яка усвідомлює себе громадянином України, здатна до життя в суспільстві та цивілізованій взаємодії з природою, має прагнення до самовдосконалення і навчання впродовж життя, готова до свідомого життєвого вибору та самореалізації, трудової діяльності та громадянської активності».

Серед ключових компонентів Концепції **вчителі початкової школи мають орієнтуватися на такі пункти:**

- Новий зміст освіти, оснований на формуванні компетентностей, потрібних для успішної самореалізації в суспільстві.
- Орієнтація на потреби учня в освітньому процесі, дитиноцентризм.
- Наскрізний процес виховання, який формує цінності.

- Педагогіка, що ґрунтується на партнерстві між учнем, учителем і батьками.

Водночас у Концепції визначено компоненти, якими **держава та місцева громада** як повноправний учасник освіти *мають забезпечувати успішну організацію навчально-виховного процесу, а саме:*

- Умотивований учитель має свободу творчості й розвивається професійно.
- Децентралізація та ефективно управління надасть школі реальну автономію.
- Нова структура школи дає змогу добре засвоїти новий зміст і набути компетентності для життя.
- Справедливий розподіл публічних коштів забезпечує рівний доступ усіх дітей до якісної освіти.
- Сучасне освітнє середовище забезпечить необхідні умови, засоби і технології для навчання учнів, освітян, батьків не лише в приміщенні навчального закладу.

2. Компетентнісний підхід, ключові компетентності

Нині у світовій практиці ефективність освіти пов'язують із реалізацією **компетентнісного** підходу. Компетентнісні результати навчання учнів початкової школи визначено у попередніх документах – Державному стандарті загальної початкової освіти (2011 р.), вимогах, уміщених у навчальних програмах 2012 р., вимогах до контролю та оцінювання навчальних досягнень учнів 2014 р.

***Компетентність** – це динамічна комбінація знань, способів мислення, поглядів, цінностей, навичок, умінь, інших особистих якостей, що визначає здатність особи успішно провадити професійну та/або подальшу навчальну діяльність.*

Новітнє розуміння компетентнісного підходу загалом і ключових компетентностей зокрема містять такі документи:

- Державний стандарт початкової освіти (2018 р.);
- Типова освітня програма для закладів загальної середньої освіти, розроблена під керівництвом О. Я. Савченко (2018 р.);
- Типова освітня програма початкової освіти, розроблена під керівництвом Р. Б. Шияна (2018 р.).

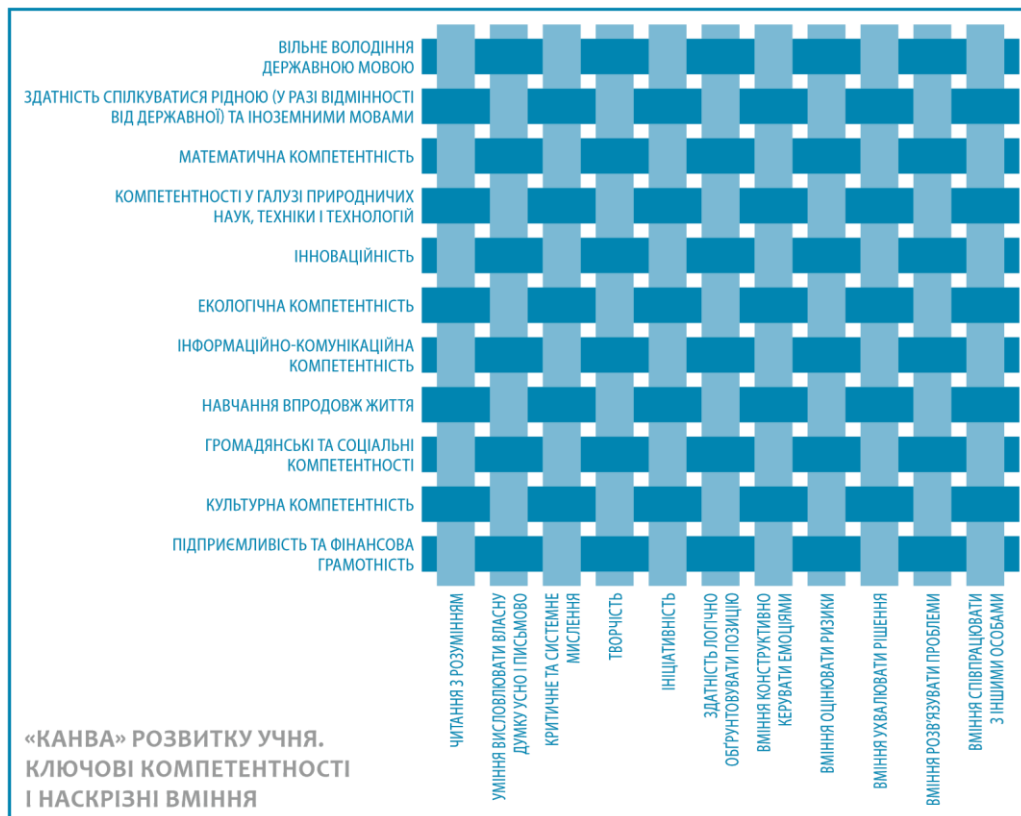
У світовому досвіді склалось розуміння компетентності як інтегрованого результату освіти, набутого особистістю.

Таке досягнення передбачає зміщення акцентів із накопичення нормативно визначених знань, умінь і навичок на **вироблення і розвиток умінь діяти, застосовувати досвід у проблемних умовах** (коли, наприклад, наведено неповні умови задачі, бракує інформації про щось, обмаль часу для розгорнутого пошуку відповіді, коли невідомі причиново-наслідкові зв'язки, коли не спрацьовують типові варіанти рішення тощо). Саме тоді створюються умови для залучення механізмів компетентності – здатності діяти в конкретних умовах і мотивів досягти результату.

Компетентність часто тлумачать через усталені поняття: «здатність до...», «комплекс умінь», «готовність до...», «знання в дії», «спроможність», «індивідуально-особистісна рефлексивна функція» та ін. Як впливає із зазначеного вище, **компетентність – багатогранна**, тобто ні знання, ні вміння, ні досвід діяльності самі по собі не є компетентністю, тільки спільно.

Компетентності дають змогу **усунути суперечності між засвоєними теоретичними відомостями та їх використанням** для розв'язання конкретних життєвих завдань:

- уміти розрізнити об'єкти, ознаки, властивості;
- аналізувати і пояснювати причини та наслідки подій, вчинків, явищ;
- створювати тексти, вироби, проекти;
- висловлювати ставлення до подій, вчинків — своїх та інших людей;
- брати участь у колективних справах, у розв'язанні навчальних завдань; оцінювати вчинки, різні моделі поведінки;
- користуватись певними предметами та ін.

До ознак ключових компетентностей належать такі: поліфункціональність; надпредметність; міждисциплінарність; багатокомпонентність; спрямування на формування критичного мислення, рефлексії, визначення власної позиції.

Ключові компетентності з'єднують в одне ціле особистісне і соціальне в освіті, відображають комплексне оволодіння сукупністю способів діяльностей, що створює передумови для розроблення індикаторів їх вимірювання; вони виявляються не взагалі, а в конкретній справі чи ситуації; набуваються молоді людиною не лише під час вивчення предметів, а й засобами неформальної освіти, впливу середовища тощо.

У Концепції викладено ключові компетентності, визначені «Рекомендаціями Європейського Парламенту та Ради Європи щодо формування ключових компетентностей освіти впродовж життя» (від 18 грудня 2006 р.), та їхній взаємозв'язок з уміннями у вигляді «канви» розвитку учня.

Визначення цих компетентностей подано в тексті Концепції.

Важливий акцент змін пов'язаний із тим, що визнається рівнозначність усіх ключових компетентностей на всіх етапах навчання. Тобто кожна освітня галузь (мовно-літературна, іншомовна, математична, природнича, технологічна, інформатична, соціальна і здоров'язбережувальна, фізкультурна, громадянська, історична, мистецька) має освітній потенціал, необхідний для формування кожної ключової компетентності. Цей потенціал має бути реалізований наскрізно у процесі навчання кожного предмета або курсу.

Наприклад, **математична освітня галузь** дає змогу сформувати такі компетентності:

- *спілкування державною мовою* – уміння, що виробляється у процесі навчання математики, а саме лаконічно та зрозуміло формулювати думку, аргументувати, доводити правильність тверджень;
- *спілкування іноземними мовами* – зіставляти ма тематичний термін або буквене позначення з його походженням з іноземної мови;
- *основні компетентності у природничих науках і технологіях* – моделювати процеси, що відбуваються в навколишньому світі;
- *інформаційно-цифрову компетентність* – діяти за алгоритмом і складати алгоритми;
- *уміння вчитися* – доводити правильність певного судження та власної думки;
- *ініціативність і підприємливість* – здійснювати раціональний вибір;
- *соціальну та громадянську компетентності* – робити висновки з отриманих результатів розв'язування завдань соціального змісту;
- *обізнаність та самовираження у сфері культури* – естетично зображувати фігури, графіки, рисунки;
- *екологічну грамотність і здорове життя* – ощадливо користувати ся природними ресурсами.

Структура освітнього процесу

У Концепції висвітлено особливості організації освітнього процесу в школі I ступеня згідно з *новою структурою*. Зокрема, в початковій школі виділено два цикли навчання: перший – адаптаційно-ігровий (1–2 класи); другий – основний (3–4 класи).

Метою першого циклу навчання є природне входження дитини у шкільне життя, послідовна адаптація до нового середовища. Особливості цього циклу такі:

- навчальні завдання і час на їхнє виконання залежать від індивідуальних особливостей школярів;
- навчальний матеріал можна інтегрувати у змісті споріднених предметів або ввести до складу предметів у вигляді модулів;
- обсяг домашніх завдань слід обмежити;
- навчання слід організовувати через діяльність, ігровими методами як у класі, так і поза його межами;
- учитель має свободу вибору (створення) навчальних програм у межах стандарту освіти;
- запроваджено описове формувальне оцінювання, традиційних оцінок немає; найважливіше завдання вчителя – підтримувати в кожному учневі впевненість і мотивацію до пізнання.

Метою другого циклу є здійснення навчального процесу з концентрацією педагогічної уваги на формуванні в учнів відповідальності і самостійності; підготовка до успішного навчання в основній школі. Його суттєвими ознаками є:

- використання у процесі навчання методів, які вчать здійснювати самостійний вибір, пов'язувати вивчене з практичним життям, враховують індивідуальність учня;
- впровадження предметного навчання;
- частина предметів передбачає оцінювання.

3. Принципи Державного стандарту початкової освіти. Освітні галузі.

Концепція «Нова українська школа» передбачала створення *нового Державного стандарту загальної середньої освіти*, процес розробки якого було розпочато у середині 2016 року. На початку 2017 року частина робочої групи зосередилася на створенні нового Стандарту початкової освіти, який пройшов громадське обговорення. *21 лютого 2018 року Кабінет Міністрів України ухвалив Державний стандарт початкової освіти* (далі – Стандарт), який визначав, *чого навчатимуть дітей у початковій школі з 1 вересня 2018 року*.

Важливо зазначити, що процес розробки Стандарту відбувався у відкритому експертному діалозі, у якому брали участь найкращі педагоги-практики, науковці, громадські активісти, представники батьківських спільнот, міжнародні консультанти – понад 80 фахівців із різних регіонів України. Таке широке залучення було зумовлено, зокрема, численними цільовими групами, які користуватимуться Стандартом

Аудиторія, для якої створили Державний стандарт початкової освіти, різноманітна: від учителів початкових класів до керівних органів освіти і батьків. Спільна участь кожної ланки є дуже необхідною і незамінною.

Учителі початкових класів	<ul style="list-style-type: none"> • разом із керівником закладу освіти формують Освітню програму закладу на основі Типової освітньої програми, затвердженої Міністерством освіти і науки України, або безпосередньо на основі Стандарту; • розробляють власні навчальні програми предметів, використовуючи за потреби модельні навчальні програми, затверджені Міністерством освіти і науки України
Керівники шкіл	<ul style="list-style-type: none"> • разом із педагогами формують Типову освітню програму; • укладають робочі навчальні плани на основі Типового навчального плану з обраною закладом освіти Типової освітньої програми; • створюють належне освітнє середовище
Управління освіти органів місцевого самоврядування	<ul style="list-style-type: none"> • супроводжують упровадження Стандарту; • забезпечують належні умови освітнього процесу
Обласні органи управління освітою	<ul style="list-style-type: none"> • забезпечують упровадження Стандарту
Міністерство освіти і науки України	<ul style="list-style-type: none"> • забезпечує впровадження Стандарту; • організовує забезпечення навчально-методичними матеріалами
Батьки	<ul style="list-style-type: none"> • розуміють логіку організації освітнього процесу; • сприяють розвитку компетентностей своїх дітей; • бачать можливості своєї участі в освітньому процесі

Стандарт початкової освіти окреслює обов'язкові результати навчання не після кожного року навчання (першого, другого, третього чи четвертого класу), а за циклами – першим і другим. Перший цикл охоплює перший-другий клас, другий включає 3-4 клас. Такий поділ на цикли відповідає психофізіологічним особливостям учнів початкової школи. Вони розвиваються стрибкоподібно, і, відповідно, потребують інших підходів. Цей стрибкоподібний розвиток дитини врахований у циклічній структурі формулювання обов'язкових результатів.

Державний стандарт початкової освіти ґрунтується на таких *принципах*:

- 1. Визнання того, що кожна дитина талановита.** Забезпечення рівного доступу до освіти, заборона будь-яких форм дискримінації. Не допускати відокремлення дітей на підставі попереднього відбору на індивідуальному, груповому та інституційному рівнях.
- 2. Цінність дитинства.** Відповідність освітніх вимог віковим особливостям дитини, визнання прав дитини на навчання через діяльність, зокрема гру.
- 3. Радість пізнання.** Організація пізнавального процесу, яка приносить радість учневі, обмеження обсягу домашніх завдань для збільшення часу на рухову активність і творчість дитини. Широке використання в освітньому процесі дослідницької та проектної діяльності.
- 4. Розвиток вільної особистості.** Замість «навченої безпорадності» – плекання самостійності та незалежного мислення. Підтримка з боку вчителя/вчительки розвиватиме у дітей самоповагу та впевненість у собі.
- 5. Здоров'я.** Формування здорового способу життя і створення умов для фізичного і психоемоційного розвитку, що надзвичайно важливо для дітей молодшого шкільного віку.
- 6. Безпека.** Створення атмосфери довіри і взаємоповаги. Перетворення школи на безпечне місце, де немає насильства і цькування. Стандарт передбачає поділ на два цикли: 1 цикл (1-2 класи) та 2 цикл (3-4 класи).

Зміст освіти Державного стандарту початкової освіти відповідає таким освітнім галузям:

№ з/п	Назва освітньої галузі	Скорочений запис
1	Мовно-літературна: <ul style="list-style-type: none"> • українська мова та література, мови та літератури відповідних корінних народів і національних меншин • українська мова як державна (для шкіл із навчанням мовами корінних народів і національних меншин – <i>розробляється</i>) • іншомовна освіта 	МОВ ІНО
2	Математична	МАО
3	Природнича	ПРО
4	Технологічна	ТЕО
5	Інформатична	ІФО
6	Соціальна і здоров'язбережувальна	СЗО
7	Громадянська та історична	ГІО
8	Мистецька	МІО
9	Фізкультурна	ФІО

У межах кожної освітньої галузі зазначені:

- мета та загальні результати навчання здобувачів освіти;
- обов'язкові результати навчання здобувачів освіти, які є основою для подальшого навчання на наступних рівнях загальної середньої освіти.

4. Освітня програма. Навчальна програма

Освітня програма

На підставі Стандарту створюється та затверджується Міністерством освіти і науки України відповідна Типова освітня програма, яка може слугувати основою для формування Освітньої програми закладу освіти.

Типова освітня програма початкової освіти окреслює рекомендовані підходи до планування й організації закладом початкової освіти єдиного комплексу освітніх компонентів для досягнення учнями *обов'язкових результатів навчання*, визначених Державним стандартом початкової освіти. Типова освітня програма визначає:

- загальний обсяг навчального навантаження та *очікувані результати навчання* здобувачів освіти, подані в рамках освітніх галузей;
- пропонувані зміст освітніх галузей, укладений за змістовими лініями;
- орієнтовну тривалість і можливі взаємозв'язки освітніх галузей, предметів, дисциплін тощо, зокрема їхньої інтеграції, а також логічної послідовності їхнього вивчення;
- рекомендовані форми організації освітнього процесу та інструменти системи внутрішнього забезпечення якості освіти;
- вимоги до осіб, які можуть розпочати навчання за цією програмою.

Очікувані результати навчання здобувачів освіти подано за змістовими лініями і співвіднесено за допомогою індексів з обов'язковими результатами навчання відповідного циклу, визначеними Стандартом.

Змістові лінії кожної освітньої галузі реалізуються паралельно та розкриваються через «Пропонуваний зміст», який окреслює можливий навчальний матеріал, на підставі якого будуть формуватися очікувані результати навчання та відповідні обов'язкові результати навчання.

Навчальна програма

Навчальні програми предметів та курсів створюють учителі безпосередньо на основі Державного стандарту початкової освіти або за зразком Типової навчальної програми – самостійно або об'єднавшись у професійні спільноти / мережі.

Навчальна програма предмета або курсу описує:

- зміст предмета та курсу відповідно до загальних та обов'язкових результатів навчання, визначених Державним стандартом початкової освіти, викладений у логічній послідовності;
- підходи до інтегрування предмета та курсу за темами, проблемами, проектами, блоками тощо;
- види навчальної діяльності та умови їх виконання;
- засоби оцінювання навчальних досягнень учнів.

Рекомендується під час укладання програм резервувати 20 % передбачуваного на навчальну діяльність часу для створення можливості задоволення освітніх потреб учнів, вирівнювання їхніх досягнень, розвитку наскрізних умінь тощо.

Основою навчальної програми є укладені в логічній послідовності очікувані результати навчання, передбачені Типовою освітньою програмою для тих освітніх галузей, які підлягають повній або частковій інтеграції в рамках вказаного предмета.

Моделювання навчальної діяльності здійснюється відповідно до проблемних запитань, які розкривають теми, передбачені цією програмою.

5. Базовий навчальний план. Типовий навчальний план. Навчальний план закладу освіти. Календарне планування.

Базовий навчальний план, що є складовою Державного стандарту початкової освіти:

- визначає загальний обсяг навчального навантаження здобувачів освіти та дає цілісне уявлення про зміст і структуру початкової освіти як першого рівня загальної середньої освіти;
- встановлює погодинне співвідношення між освітніми галузями за роками навчання, визначає гранично допустиме тижневе навантаження здобувачів освіти та загальну щорічну кількість годин за освітніми галузями.

Як зазначено у п. 21–27 Стандарту, на підставі базового навчального плану може здійснюватися повна або часткова інтеграція різних освітніх галузей, що відображається в типових освітніх програмах, освітній програмі закладу загальної середньої освіти.

У процесі інтеграції кількість навчальних годин, передбачених на вивчення кожної освітньої галузі, перерозподіляється таким чином, що їхнє сумарне значення не зменшується.

Зміст природничої, соціальної і здоров'язбережувальної, громадянської та історичної, технологічної, інформатичної освітніх галузей інтегрують у різній комбінації їхніх компонентів, утворюючи інтегровані предмети і курси, перелік і назви яких зазначено в типових освітніх програмах, освітній програмі закладу загальної середньої освіти.

Базовий навчальний план має інваріантну і варіативну складові. Інваріантна складова є обов'язковою для всіх закладів загальної середньої освіти незалежно від їх підпорядкування і форми власності. Вилучення з інваріантної складової будь-якої з освітніх галузей є неприпустимим, оскільки ки порушує цілісність початкової освіти і наступність із базовою загальною середньою освітою.

Інваріантна складова базового навчального плану для спеціальних закладів (класів) передбачає проведення корекційно-розвиткової роботи, напрями та змістове наповнення якої визначаються з урахуванням особливостей психофізичного розвитку дітей з особливими освітніми потребами.

Кожна освітня галузь передбачає обов'язкову корекційно-розвиткову роботу.

Варіативну складову базового навчального плану заклад загальної середньої освіти розподіляє самостійно, враховуючи особливості організації освітнього процесу та індивідуальних освітніх потреб здобувачів освіти, і відображає в освітній програмі такого закладу.

Варіативність змісту початкової освіти забезпечується також шляхом за провадження резервного часу в освітній програмі закладу загальної середньої освіти, що сприяє, зокрема, задоволенню освітніх потреб здобувачів освіти, вирівнюванню їхніх досягнень, розвитку наскрізних умінь.

Державну атестацію здобувачів освіти проводять у формі контрольних робіт з метою моніторингу якості освітньої діяльності закладів загальної середньої освіти та/або якості освіти.

Типовий навчальний план

На основі базового навчального плану Міністерство освіти і науки України затверджує типовий навчальний план.

Типовий навчальний план розподіляє навчальний час між навчальними предметами, курсами

згідно із співвідношенням між освітніми галузями, яке визначене базовим навчальним планом.

У типовому навчальному плані відображається інтеграція різних освітніх галузей. У процесі інтеграції додається кількість навчальних годин, передбачених на кожен освітній галузь.

Навчальний план закладу освіти

Навчальний план закладу освіти розробляє заклад освіти на основі типового навчального плану, затвердженого Міністерством освіти і науки України. У навчальному плані конкретизується варіативна складова базового навчального плану.

Зокрема, варіативна складова передбачає години, які можна використати додатково на вивчення предметів / освітніх галузей інваріантної складової, індивідуальні консультації та групові заняття з учнями.

Варіативність змісту початкової освіти реалізується і через запровадження в навчальних програмах 20 % резервного часу, що створює простір для задоволення освітніх потреб учнів, вирівнювання їхніх досягнень, розвитку наскрізних умінь тощо.

Календарне планування

Календарне планування здійснюють вчителі на підставі навчальних програм у довільній формі. Воно визначає послідовність і тривалість окремих елементів навчальної діяльності (ігор, занять, уроків тощо). Співвідношення часток освітніх галузей, що реалізуються через інтегровані курси або окремі предмети, може відрізнятись за тижнями. Баланс навчального часу між галузями періодично унормовує учитель/вчителька, який/яка також самостійно щотижня ухвалює рішення про розподіл 20-відсоткового резерву часу.